

1879 Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye Kanunu ve Temyiz Mahkemesi Kararları Kapsamında Osmanlı Hukukunda Tercüman

Abdussamed ATASOY^{1*}

¹Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Türkiye

Makale Bilgisi

Makale Geçmişi

Geliş: 08.02.2025

Kabul: 10.04.2025

Yayın: 05.06.2025

Anahtar Kelimeleri:

Osmanlı Hukuku,
Tercüman, 1879 Usûl-i
Muhâkemât-ı Cezaiye
Kanunu, Osmanlı temyiz
mahkemesi kararları,
Mahkeme görevlileri.

ÖZET

Bir dildeki ifadeleri başka bir dile aktarma fiiline tercüme, bu fiili gerçekleştiren kişiye ise tercüman denir. Çalışmamızda 1879 tarihli Ceza Usûl Kanunu ve Temyiz Mahkemesi kararları kapsamında Osmanlı hukukunda tercüman konusu incelenmiştir. Hukukta tercüman; yargılama başta olmak üzere birçok alanda ihtiyaç duyulan bir mahkeme görevlisidir. İlk İslam devletlerinden beri var olan bu mahkeme görevlisi, Osmanlı Devleti'nde de önemli bir konum teşkil etmiştir. Zimmi olan Osmanlı Devleti vatandaşları ve müste'men adı verilen yabancı devlet vatandaşlarının sayısının artması, tercümanın öneminin artıran sebeplerdendir. Tanzimat döneminde Nizamiye mahkemelerinin kurulması ile beraber tercümanın etkinliğinde artış söz konusu olmuştur. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'de tercüman ile alakalı doğrudan iki maddeye yer verilmesi de mahkemelerde tercümanın önemini göstermektedir. 1879 Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye Kanunu'nda doğrudan tercümana ilişkin iki madde yer almaktadır. İlgili maddelerde, hangi durumlarda tercüman tayininin zorunlu olduğu ve tayin edilecek tercümanda bulunması gereken nitelikler detaylı olarak yer almıştır. Kanunda yer alan ilkelere riayet edilmemesi durumunda hükmün bozulması kararının verileceği ifade edilmiştir. Bu durum, adaletin temini bakımından tercümanın önemini göstermektedir. Osmanlı ceza mahkemesi temyiz kararlarında, tercümanda bulunması gereken niteliklere riayet edilmemesi ve tercümanlık yapamayacak kişilerin tercüman olarak tayin edilmesi sebebiyle hükmün bozulmasına yönelik çok sayıda örnek mevcuttur. Bu çalışmada 1327-1330 yılları arasındaki kararlar incelenmiş olup "tercüman" ile ilgili hükmün bozulmasını gerektiren hususlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Interpreter in Ottoman Law Within the Scope of the 1979 Criminal Procedure Law and the Decisions of the Court of Appeal

Article Info

Article History

Received: 08.02.2025

Accepted: 10.04.2025

Published: 05.06.2025

Keywords:

Ottoman law, Interpreter,
1979 Criminal Procedure

ABSTRACT

The act of transferring expressions in one language to another language is called translation, and the person who performs this act is called an interpreter. In this study, the issue of interpreters in Ottoman law is analyzed within the scope of the Code of Criminal Procedure dated 1879 and the decisions of the Court of Appeal. In law, an interpreter is a court official who is needed in many areas, especially in judicial proceedings. This court official, which has existed since the first Islamic states, also constituted an important position in the Ottoman Empire. The increasing number of citizens of the Ottoman Empire who were zimmi and citizens

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Law, Ottoman court of appeal decisions, Court officials.

of foreign states called müste'men were among the reasons that increased the importance of the interpreter. With the establishment of the Nizamiye courts during the Tanzimat period, the effectiveness of the interpreter increased. The inclusion of two articles directly related to interpreters in the Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye shows the importance of interpreters in courts. The 1879 Code of Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye contains two articles directly related to interpreters. The relevant articles detail the circumstances in which the appointment of an interpreter is mandatory and the qualifications of the appointed interpreter. It is stated that if the principles set forth in the law are not complied with, the verdict will be overturned. This shows the importance of the interpreter for the administration of justice. In the Ottoman criminal court appeal decisions, there are many examples of the reversal of the verdict due to the failure to comply with the qualifications required for an interpreter and the appointment of persons who were incapable of interpreting as interpreters. In this study, the decisions between the years 1327-1330 are analyzed and the issues that require the reversal of the verdict on "interpreter" are tried to be determined.

To cite this article:

Atasoy, A. (2025). "1879 Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye Kanunu ve Temyiz Mahkemesi Kararları Kapsamında Osmanlı Hukukunda Tercüman", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1), s. 157-173. <https://doi.org/10.51120/NEUHFD.2025.150>.

*Sorumlu Yazar: Abdussamed ATASOY, samedatasoy1109@hotmail.com

GİRİŞ

Bir dildeki ifadeleri başka bir dile aktarma fiiline "tercüme", bu fiili gerçekleştiren kişiye ise "tercüman" denir.¹ Tercüman, ekseriyetle sözlü çeviri yapanlar için kullanılan bir tabirken, yazılı çeviri yapanlar içinse genellikle "mütercim" ibaresi kullanılır. Günümüzde ise daha çok "çevirmen" ifadesi tercih edilmektedir.²

İslam hukukunda tercüman konusunda müstakil olarak yalnızca bir çalışmaya rastladık.³ Klasik dönem Osmanlı hukukunda mahkeme tercümanları konusunda ise müstakil olarak Çiçek'in makalesi bulunmaktadır.⁴ Tanzimat döneminde mahkemelerde görev alan tercüman hakkında detaylı bir çalışma bulunmasa da Osmanlıda tercümanlar⁵, Osmanlıda mahkemeler⁶ ve Osmanlıda

¹ İbn Manzûr. Ebu'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânü'l-Arab*. Dâru Sâdır, Beyrut, 1414, C. 12, s. 66; Ali Haydar, Hocaeminefendizade. *Dürrü'l Hükkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. haz. Raşit Gündoğdu-Osman Erdem, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2017, C. 1, s. 147; Hacı Reşid Paşa. *Ruhu'l-Mecelle (Kitabu'l-Buyu'un Şerhi)*. Daru'l-Hilafeti'l-Aliyye, 1326, s. 158; *Vizâretü'l-Evkaf ve 'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, el-Mevsûatü'l-Fikhiyye el-Kuveytiyye*. Kuveyt, 1404-1427, C. 11, s. 166.

² Bozkurt, Nebi. "Tercüman", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 40, İstanbul, 2011, s. 489.

³ Köse, Üzeyir. "Tercümanlık ve İslam Muhâkeme Hukukundaki Rolü." *Rize İlahiyat Dergisi*, S. 25, 2023, s. 45-59.

⁴ Çiçek, Kemal. "Osmanlı Adliye Teşkilatında Mahkeme Tercümanları." *Tarih ve Toplum*, C. 5, S. 30, 1996, s. 47-58.

⁵ Çiçek, Kemal. "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Konsolosluk Tercümanları." *Tarih ve Toplum*, C. 25, S. 146, 1996, s. 17-23; İnan, Kenan. "Osmanlı Döneminde Yabancı Elçilik ve Konsolosluklarda Görevli Tercümanların Statüleri." *Tarih ve Toplum*, C. 26, S. 154, 1996, s. 4-10; Balcı, Sezai. *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006; Polatçı, Türkan. *Osmanlı Devleti'nde Sefaret Tercümanları*. Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.

⁶ Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı Mahkemeleri*. Arı Sanat, İstanbul, 2004.

yabancıların hakları⁷ gibi konularda yapılan çalışmalarda mahkemede tercüman hakkında özet niteliğinde bilgiler yer almıştır. Bu çalışmalarda özellikle konsolos tercümanları, seyyahın tercümanları, Divan-ı Hümayun tercümanları detaylı olarak ele alınmış olup mahkeme tercümanları bu kapsamın dışında bırakılmıştır. 1879 tarihli Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye Kanunu (UMCK) ve temyiz mahkemesi kararlarında tercüman konusunda ise herhangi bir çalışmaya ulaşamadık.

Çalışmamızda 1879 tarihli UMCK ve temyiz mahkemesi kararları kapsamında Osmanlı hukukunda tercüman konusu incelenmiştir. İlk olarak İslam hukukunda mahkemelerde tercüman bulundurulmasına ilişkin genel bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra ise Klasik dönem Osmanlı hukukunda mahkemelerde tercüman bulundurulması hususunda kısa açıklamalar yapılmıştır. Bu kısımda sonra ise nizamiye mahkemelerinde görülen davalarda tercüman ve tercümanın zorunluluğu hakkında açıklamalar yapılmıştır. Ancak karma ticaret mahkemesi, konsolosluk mahkemesinde görev alan tercümanlar doğrudan çalışma konumuza girmediğinden dolayı bu hususlarda genel bilgiler ile iktifa edilmiştir.

Çalışma konusu esas olarak 1879 tarihli UMCK kapsamında ele alınmıştır. İlgili kanunda tercümana ilişkin olarak doğrudan 2 madde yer almaktadır. İlk olarak bu iki madde UMCK hakkında yazılan şerhler de dikkate alınarak incelenmiştir. Ardından konuyla ilgili ceza hukukuna ilişkin temyiz mahkemesi kararları taranmış ve mahkemede tercüman bulundurulması konusu değerlendirilmiştir. Bu konuda Mecmua-i Mukarrerât-ı Temyiziye adlı yayında yer alan kararlardan yararlanılmıştır.

I. İSLAM HUKUKUNDA TERCÜMAN

Tercüman, cahiliye döneminde olduğu gibi İslam'ın ilk yıllarından itibaren⁸ İslam devletlerinde bir ihtiyaç olarak kullanılmıştır. Devletin resmî dili olan Arapça dışında farklı bir dil konuşan kimseler, bir dava için mahkemeye başvurduğunda hâkimin bu dili bilmemesi durumunda güvenilir ve Müslüman bir tercüman aracılığı ile muhâkemenin sağlıklı bir şekilde devam etmesi sağlanmıştır. Bu sebeple mahkemelerde tercüman bulunması şart olmuştur.⁹ Özellikle İslam devletinin sınırlarının genişlemesiyle beraber farklı lisanları kullanan ülke vatandaşlarının veya yabancıların sayısının artması, bu kişilerin mahkeme ile alakalı işlerinin yerine getirilmesi, mahkemelerde tercümanın önemini artırmıştır.¹⁰

⁷ Ünal Özkorkut, Nevin. “Kapitülasyonların Osmanlı Devleti’nin Yargı Yetkisine Getirdiği Kısıtlamalar.” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 53, S.2, 2004, s. 83-94; Konan, Belkıs. *Osmanlı Devleti’nde Yabancıların Kapitülasyonlar Kapsamında Hukukî Durumu*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.

⁸ Selman-ı Farisi radıyallahu anh (ra), Müslüman olmak için Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e (sav) geldiği zaman bir Yahudi ona tercümanlık etmiştir. Hatta bu tercüman tarafından kasten yanlış olarak çevrilen ifadeler, vahiy ile Rasulullah (sav)’e bildirilmiştir. Serahsî, Ebu Bekr Şemsü’l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*, Daru’l-Maruf, Beyrut, 1414/1993, C. 16, s. 89. Rasulullah (sav) Zeyd b. Sabit (ra)’a İbranice öğrenmesini istemiştir. Zeyd (ra) çok kısa sürede bu dili öğrenmiş ve İbranice konuşanların konuşmalarını Rasulullah (sav)’e tercüme etmiştir. Serahsî, C. 16, s. 89.

⁹ Serahsî, C. 16, s. 89; Halebi, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Halebi el-Hanefi. *Mülteka’l-Ebhur (Mecmau’l-Enhur Şerhiye)*, Tahkik: Halil İmran Mansur, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1998, C. 3, s. 221; Damad, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Şeyhizade (Damad). *Mecmau’l-Enhur fi Şerhi Mülteka’l-Ebhur*. Darul İhyaüt Teraisil Arabi, tarih yok, C. 2, s. 158; Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*. Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1991, C. 8, s. 84, 227.

¹⁰ Atar, Fahreddin. *İslam Yargılama Hukukunun Esasları*. İFAV, İstanbul, 2019, s. 138.

İslam hukukuna göre tercüman hür, adil ve Müslüman olmak zorundadır.¹¹ Adil olması şarttır, ifade edilen haberin karşı tarafa doğru bir şekilde iletilmesi ancak bu şekilde sağlanabilir. Müslüman olması şarttır. Kafirlerin, Müslümanları kandırarak onlara zarar verme ihtimalleri yüksektir.¹² Bu sebeple tercüman yalan, yanlış tercüme ile hainlik edebilir. Hür olması şarttır, çünkü tercümanın ifadeleri kendisini yükümlülük altına koymadan başkasını doğrudan bağlamaktadır. Bu husus velayet ile bağlantılıdır. Köle ise başkası üzerinde velayet hakkına sahip değildir.¹³

Mahkemede kaç tane tercüman bulunması gerektiği hususunda farklı görüşler vardır. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre bir tane tercüman yeterlidir. Fakat iki kişinin bulunması ihtiyaten daha uygundur.¹⁴ İmam Muhammed'e göre ise şahit için şart olan sayı, tercüman için de geçerlidir.¹⁵ Bu durumda mahkemede iki erkek veya bir erkek iki kadın¹⁶ tercüman olmalıdır. Şeyhayn'e göre tercümanın âdil olması hususunda bir kişinin tezkiyesi yeterli olup iki kişinin bulunması ihtiyaten daha uygundur. İmam Muhammed'e göre ise tezkiyede de şahitlikteki sayı dikkate alınmalıdır.¹⁷ Tercüman sayısında Şeyhayn ile İmam Muhammed arasındaki görüş farklılığı, tercümanın şahitliğe kıyas edilip edilmemesi ihtilafına dayanmaktadır.

Dilsiz veya sağır olan kişinin davasını görececek olan hâkim, onun bu husustaki işaretini anlayamazsa bu konuda tercümandan yararlanır.¹⁸

II. KLASİK DÖNEM OSMANLI HUKUKUNDA TERCÜMAN

Osmanlı Devleti'nde ilk olarak ne zaman tercümandan yararlanıldığına ilişkin kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak kuruluş yıllarından itibaren diplomatik görüşmelerde tercüman kullanıldığı görüşü hâkimdir. Resmî bir görev olarak tercümanlık ise ilk olarak diplomatik ilişkilerde yararlanılmak üzere Fatih döneminde vuku bulmuştur.¹⁹

Orhonlu Osmanlı'da görev alan tercümanları 4 başlık altında değerlendirmiştir. Bunlar; Divan-ı Hümayun tercümanları²⁰, eyalet tercümanları, askeri ve eğitim müesseselerinde kullanılan

¹¹ İbn Ferhun, Burhaneddin. *Tebsiratü'l-Hükkâm*, Mektebetü'l-Külliyyâti'l-Ezheriyye, 1406/1986, C. 1, s. 357; Bilmen, C. 8, s. 227; Ali Haydar, C. 4, s. 3318, 3319. Ebu Hanife'ye göre tercümanın a' mâ (kör) da olmaması gerekir. Ali Haydar, C. 1, s. 147. Tercümanda bulunması gereken nitelikler hakkında detaylı bilgi için bkz. Köse, s. 49, 50.

¹² "Ey iman edenler! Sizden olmayanları sırdaş edinmeyin, onlar size kötülük yapmaktan geri durmazlar, sıkıntıya düşmenizi isterler..." Âli İmran, 3/118.

¹³ Serahsî, C. 16, s. 89, 90.

¹⁴ Kırımlı Abdussettar Efendi. *Teşrihü'l-Kavaidi'l-Küllîye*. Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet, 1297, s. 51; Hafız Mehmed Ziyaeddin (Kale-i Sultaniyeli Türkzâde). *Mecelle-i Ahkam-ı Adliye Şerhi*. Kasbar Matbaası, Dersaadet, 1312, s. 45.

¹⁵ İmam Muhammed'e göre hâkim bilmediği dilde söylenen bir şeyi anlamadığı için duymamış hükmündedir. Bu sebeple yalnızca tercüme edenin sözlerine göre hüküm verecektir. Bu sebeple hâkim için tercüme, şahit hükmündedir. Serahsî, C. 16, s. 89. Tercümanın hukukî statüsü hakkında bilgi için bkz. Köse, s. 51-53.

¹⁶ Kadınların şahitlik yapabileceği davalarda tercümanlık yapmaları da geçerlidir. Ali Haydar, C. 4, s. 3319.

¹⁷ Serahsî, C. 16, s. 89; İbn Ferhun, C. 1, s. 36, 357; Bilmen, C. 8, s. 227, 264; Ali Haydar, C. 4, s. 147; Atar, Fahreddin. *İslam Adliye Teşkilatı (Ortaya Çıkışı ve İşleyişi)*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 150.

¹⁸ Bilmen, C. 6, s. 15.

¹⁹ Orhonlu, Cengiz. "Tercüman" *Milli Eğitim Bakanlığı*, C. 1, S. 12, 1993, s. 176; Şakiroğlu, Mahmut H. "Tercüman", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 40, İstanbul, 2011, s. 490.

²⁰ Detaylı bilgi için bkz. Bilgin, Aydın. "Divan-ı Hümayun Tercümanları ve Osmanlı Kültür ve Diplomasisindeki Yerleri." *Osmanlı Araştırmaları*, C. 29, S. 29, 2007, s. 41-86.

tercümanlar, yabancı elçi ve konsolos tercümanlarıdır.²¹ Eyalet tercümanlarını ise *eyalet divan tercümanları* ve *mahkeme tercümanları* olarak iki sınıfa ayırmıştır.²² Çalışmamızda söz konusu ayırım çerçevesinde yalnızca mahkeme tercümanları incelenmiştir.

Osmanlı Klasik döneminde mahkeme tercümanları özellikle ana dilin Arapça olduğu eyaletlerde bulunmaktaydı. Mahkemelerde davalar Türkçe görüldüğünden davacı ile davalının iddia ve savunmalarını ve verilen kararın taraflara tebliğini tercüman yapardı. Halep'te bulunan Mahkeme-i Kübra, Selahiye ve Bankusa mahkemeleri ile Kudüs ve Bağdat mahkemelerinde bir, Şam'da Kismet-i Arabiyye mahkemesinde ise iki tercüman görevlendirilmişti. Rum, Sırp ve Macarların bulundukları eyaletlerde de tercüman bulunmaktaydı. Mahkeme tercümanları bulundukları yerin kadısı tarafından kabul edilirdi. Kadı tarafından kabul edildikten sonra yine bu kadılar tarafından merkeze arz ve teklif edilir, merkezden kabul görmesi durumunda resmî olarak göreve başlardı.²³

Osmanlı Devleti'nde davalar, taraflardan en az bir tanesinin Osmanlı vatandaşı olması durumunda şer'î mahkemede görülmek zorundaydı. Her iki tarafın zimmi olması durumunda ise taraflara kendi cemaat mahkemelerinde muhâkeme edilme hakkı tanınmıştı. Bununla birlikte muhâkeme edilecekleri mahkemeyi seçme hakları bulunmasına karşın zimmilerin azımsanamayacak oranda, şer'î mahkemede yargılanmayı talep ettikleri görülmüştür.²⁴ Özellikle zimmi nüfusun fazla olduğu bölgelerde tercümana duyulan ihtiyaç oldukça fazla olmaktaydı. Taraflardan birinin veya ikisinin birden Türkçe bilmediği durumlarda mahkemede tercümanın bulunmasının ne derecede gerekli olduğu, zimmilerin şer'î mahkemede muhâkeme edilme oranlarının fazlalığı dikkate alındığında açıkça anlaşılmaktadır.²⁵

Tercümanların tayini, azli, bu görevin gedik usûlüne tabi olup olmadığı, mahkemelerde kaç tane tercümanın bulunduğu, tercümanların gelir kaynağının ne olduğu gibi hususlar doğrudan çalışma konumuz kapsamında olmadığından gerekli yerlerdeki kısa açıklamalarla iktifa edilmiştir.²⁶

III. TANZİMAT DÖNEMİ OSMANLI HUKUKUNDA TERCÜMAN

A. Genel Açıklama

Bir Osmanlı vatandaşı ile yabancı bir kişi arasında meydana gelen mesele dolayısıyla gerçekleşen ceza davası soruşturma, yargılama ve karar aşamasında yabancı konsolos veya konsolos vekili ile tercümanın hazır bulunması şartıyla²⁷ Osmanlı mahkemelerinde görüldü.

²¹ Konsolos tercümanları hakkında detaylı bilgi için bkz. Çiçek, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Konsolosluk Tercümanları." 17-23; İnan; Polatçı.

²² Orhonlu, s. 176-179; Balcı, s. 18-78.

²³ Orhonlu, s. 179; Çiçek, "Osmanlı Adliye Teşkilatında Mahkeme Tercümanları." s. 51-53.

²⁴ Aydın, Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. Beta, İstanbul, 2019, s. 144-152; Cin, Halil – Akyılmaz, Gül. *Türk Hukuk Tarihi*. Sayram, Konya, 2013, s. 189-206; Avcı, Mustafa. *Türk Hukuk Tarihi*. Adalet Yayınevi, Ankara, 2023, s. 283-294.

²⁵ Çiçek, "Osmanlı Adliye Teşkilatında Mahkeme Tercümanları" s. 49, 50.

²⁶ Bu hususlar hakkında bilgi için bkz. Çiçek, "Osmanlı Adliye Teşkilatında Mahkeme Tercümanları", s. 47-58.

²⁷ Ceza davalarında tercüman bulundurulması zorunlu olmasına karşın bu durumun istisnaları da mevcuttur. Bu konudaki istisnalar için bkz. Halil Cemaleddin ve Hırand Asador. *Ecanibin Memâlik-i Osmaniye'de Haiz Oldukları İmtiyâzât-ı Adliye*. Hukuk Matbaası, Dersaadet, 1331, s. 478-485.

Tercümanın tüm bu aşamalarda hazır bulunması ile ilgili açık hükümler İngiltere, Avusturya, Fransa ve Rusya'ya verilen kapitülasyonlarda yer almaktadır. Taraflardan bir tanesinin Osmanlı vatandaşı olması durumunda karşı taraf farklı bir tabiiyetten olsa dahi söz konusu davada Osmanlı mahkemeleri yetkilidir. Tanzimat döneminde taraflardan biri veya her ikisinin Osmanlı vatandaşı olmadığı veya Osmanlı vatandaşı olmasına karşın Türkçe bilmediği durumlarda gerek soruşturma gerekse yargılama ve karar aşamalarında ekseriyetle tercümansız bir işlemin yapılmadığı anlaşılmaktadır.²⁸

Kapitülasyonlarda yer alan maddeler gereğince, karma ticaret mahkemelerinde ilgili yabancının kendi ülkesinden bir tercümanın duruşmada hazır bulunması, aksi takdirde kadıların bu davalara bakmaması gerekmektedir. Tercüman bulunmadan muhâkeme yapılması durumunda hüküm geçersiz olarak nitelendirilirdi. Bir yabancının Osmanlı vatandaşına karşı işlediği suçların karma ceza mahkemelerinde görüleceği ve bu davalarda mahkemede tercüman bulundurulmasının zorunlu olduğu kapitülasyonlarda açıkça yer almaktaydı. Hatta verilen kararlarda bu tercümanların imzalarının bulunması zorunluluğu dahi söz konusu olmuştu.²⁹

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye (MAA)'da de mahkemede tercümandan yararlanmaya ilişkin iki madde bulunmaktadır. Bu maddelerden ilki; *“Tercümanın kavli her hususta kabul olunur”*³⁰ küllî kâidesidir. Tercümanın tercüme ettiği söz cümlesi tercüme edilen kişinin sözü olarak kabul edilir ve ona göre değerlendirilir. Ceza davası, hukuk davası ve benzeri bir dava arasında veya tahlîf, ikrar ve benzeri bir işlem arasında, tercümanın sözünün tercüme edilen kişinin sözü olarak kabul edilmesi bakımından bir fark bulunmamaktadır. MAA'da yer alan diğer madde ise şu şekilde düzenlenmiştir: *“Tarafeynden lisan bilmeyen kimesnenin ifadesini terceme için mahkemede mevsuk ve mü'temen tercüman bulundurulur.”*³¹ Davada taraflardan, mahkemede geçerli olan, hâkim ve diğer kişilerin konuştuğu dili bilmeyen kişilerin ifadelerinin anlaşılması ve ona göre hüküm verilebilmesi için mahkemede tercüman bulundurulur. Bu tercümanların güvenilir ve adil kişilerden olması gerekmektedir.

B. 1879 Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye Kanununda Tercüman

1. Genel Olarak

1879 tarihli UMCK büyük ölçüde 1808 tarihli Fransız Ceza Usûl Kanunu'nun tercüme edilmesiyle 25 Haziran 1879 tarihinde yürürlüğe konulmuştur. İlgili kanun bir mukaddime ile iki kitap halinde ve toplamda 487 maddeden meydana getirilmiştir. UMCK'nın, kendisinden önce çıkarılan birkaç nizamname haricinde, Osmanlı Devleti'nde ayrıntılı düzenlemeler içeren ilk ceza usûl kanunu olduğu ifade edilmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında da yürürlükte kalmış, 1929 tarihli 1412 sayılı Ceza Muhâkemeleri Usûlü Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır.³²

²⁸ Cemaleddin ve Asador, s. 364, 365; Konan, s. 194-210.

²⁹ Özkorkut, s. 88-92; Ekinci, s. 116-124.

³⁰ Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye (MAA), madde (md.) 71, Güçlü, Yaşar. *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*. Seçkin Yayınevi, Ankara, 2019, s. 60.

³¹ MAA, md. 1825, Güçlü, s. 588.

³² 1879 UMCK hakkında detaylı bilgi için bkz. Turinay, Faruk Yasin. “1879 Tarihli Ceza Muhâkemesi Kanunu (Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye Kanun-u Muvakkatı) Üzerine Bir İnceleme”. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 1, 2021, s. 169-228; Tezcan, Esmâ Sena. *Türk Ceza Yargılama Usûlünde İlk Kanun: 1879 Tarihli Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye*

1879 tarihli UMCK’da yer alan 286’ncı ve 287’nci maddeler tercüman ile ilgili hükümler içermektedir. Kanun’un 286’ncı maddesine göre, “*Müttehem ve şahitler yekdiğerinin veyahut bunlardan birisi sâirlerinin söylediği lisan ile tekellüm edemediği halde reis-i mahkeme resmen la ekall yirmi bir yaşında olmak üzere bir tercüman tayin edecek ve bu tercüman, doğruca tercümanlık edeceğine dair tahlîf olunacaktır. Tercüman bu suretle tayin ve tahlîf olunmaz ise cereyan eden muamelat keenlemyekün hükmünde tutulur. Müttehem ve müddei-i umumi beyan-ı esbab ile tayin olunan tercümanı reddedebilirler. Beyan ettikleri esbabın şayan-ı kabul olup olmadığına mahkeme tarafından derhal karar verilir. Müttehem ve müddei-i umumi razı olsalar bile tercüman, aza-yı mahkeme ve şahitlerden intihab olunamayacaktır. Olunur ise muhâkeme keenlemyekün hükmünde tutulur.*”³³

Suçlanan kişinin Osmanlı Türkçesi bilmesine karşın şahidin Osmanlı Türkçesi konuşamaması durumunda da suçlanan kişinin Osmanlı Türkçesi bilmemesine rağmen şahidin Osmanlı Türkçesi bilmesi halinde de mahkeme reisinin resmen bir tercüman seçip tayin etmesi gerekmektedir. Her iki tarafın da Osmanlı Türkçesi bilmemesi durumunda ise mahkeme reisinin evleviyetle resmen bir tercüman seçip tayin etmesi şarttır.³⁴ Diğer bir ifade ile suçlanan kişi veya şahitten gerek birinin gerek de ikisinin birden Osmanlı Türkçesi bilmemesi durumunda tercüman tayin edilmesi gerekmektedir. Madde metninde yer alan *resmen* ifadesi, *re’sen* anlamında kullanılmıştır.³⁵ Tercüman tayin edilmesini gerektiren durumların açıkça var olmasına karşın tercüman tayin edilmemesi halinde, muhâkeme sonucunda verilen hüküm bozulur ve yok hükmünde kabul edilir.³⁶

Suçlanan kişi Türkçe bilmeyen bir kişi iken, şahitlerin beyanlarını suçlanan kişiye bizzat mahkeme reisi anlatsa ve suçlanan kişi de reisin vermiş olduğu bilgilerin yeterli olduğunu ifade etse bile tercüman tayini şarttır.³⁷ Bir diğer deyişle Türkçe bilmeyen tarafın tek taraflı kabulü dahi tercüman tayinine engel olmamaktadır.

2. Tercümanın Tahlîfi

Tahlîf; “*bir kimsenin kararlılığını pekiştirmek ve başkalarını ikna etmek amacıyla söz ve beyanını Allah’ın adını veya bir sıfatını zikrederek kuvvetlendirmesini ifade eder.*” Bir ispat vasıtası olarak tahlîf, mahkemede taraflardan birisinin yemine davet edilmesi, o kişiye yemin ettirilmesi manasına gelmektedir.³⁸ Tayin edilen tercümanın tahlîf edilmesi şarttır. Tahlîf edilmeden tercümanlık yapılması durumunda verilen hüküm bozulur ve yok hükmünde kabul edilir.³⁹ Tercümanın 286’ncı madde kapsamında tahlîf edilmesi yalnızca sözlü olan ifadeleri tercüme etmesi durumunda

Kanun-ı Muvakkati ve Mahkemelerin Görev ve Yetkisi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

³³ Düstur, 1. Tertib, C. 4, s. 182. UMCK’nın latinize hali için bkz. Gökçen, Ahmet. “1296 (1879) Tarihli Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkati” Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 4, S. 1-2, 1994, s. 203-288.

³⁴ Yorgaki ve Talat. *Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye Kanunu Şerhi.* İstanbul, 1301-1302, s. 1162; Hüseyin Avni – Abdullah Faik – Ahmet Mithat – Ahmet Necati. *Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye Kanunu Şerhi (Yorgaki Efendi’nin 1326-1327 Senelerinde İkinci Sınıfta Zabıt Olunan Takrir-i Âlileridir).* Hürriyet Matbaası, Dersaadet, 1326, s. 321; İbnu’l-Hikmet Ahmed Cemal. *Yeni Nazariyat-ı Kanun-ı Ceza*, Matbaa-i Hayriye, İstanbul, 1327-1329, s. 1357.

³⁵ Ahmed Cemal, s. 1357.

³⁶ Yorgaki ve Talat, s. 1162.

³⁷ Ahmed Cemal, s. 1365.

³⁸ Ertuğrul Boynukalın, “Yemin”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 43, İstanbul, 2013, s. 417-420.

³⁹ Yorgaki ve Talat, s. 1162, 1163.

gerçekleşir. Farklı bir lisanla yazılan varakanın tercümesi halinde ise tercüman, 41'inci madde⁴⁰ kapsamında tahlîf edilir.⁴¹

Kanunda, zikredilen bu tahlîfin ne şekilde gerçekleşeceği hususu detaylı olarak yer almamaktadır. Yani tahlîfin şekli açık bir şekilde gösterilmemiştir. Ancak icra edilen tahlîfte, doğru bir şekilde tercümanlık faaliyeti gerçekleştireceğine dair ifadeler yer almak zorundadır.⁴²

Dava bir günden fazla devam ettiğinde tercümanın her celsede yeniden tahlîf edilmesi gerekmez. İlk seferki tahlîf yeterli kabul edilir. Bununla beraber tercüman, farklı davalarda tercümanlık görevini yerine getirirse tercümanın her dava için ayrı ayrı tahlîf etmesi gerekir.⁴³ Tahlîfin müddei-i umumi ve suçlanan kişinin huzurunda gerçekleşmesi şart değildir. Bunların gıyabında gerçekleşse de geçerlidir.⁴⁴

3. Tercümanlık Şartları

Tercüman, şahitlerden veya mahkeme görevlileri arasından tayin edilemez. Bu şarta riayet edilmeden (şahit veya mahkeme görevlileri arasından) tayin edilen tercüman reddolunabilir. Mahkeme görevlilerinden birisinin tercüman atanması sebebiyle tercümanın reddi talep edildiğinde, bu talebin kabul veya reddine karar vermek istinaf mahkemesinin salahiyetindedir.⁴⁵ Ancak suçlanan kişinin veya şahidin lisanını bilen kimse olmadığı halde ve eğer mübaşirler veya kâtipler arasında o lisanı bilen var ise zorunluluk dolayısıyla o kişi tercüman olarak tayin edilebilir.⁴⁶

Mahkeme reisi de tercümanlık görevini ifa edemez. Konuşulan lisanı bilse dahi bu görevi yerine getirmesi yasaktır. Ancak şahit veya suçlanan kişinin konuştuğu farklı lisanı bilen mahkeme reisinin, konuşulan kelimelerin daha iyi anlaşılması için verilen cevapları Türkçeye tercüme ederek tekrar etmesi, mahkeme reisinin tayin edilmesinin yasak olduğu tercümanlık kapsamında değerlendirilmez.⁴⁷

Tercümanın en az yirmi bir yaşını tamamlamış olması şarttır. Bu şarta riayet edilmeden tayin edilen tercüman reddolunabilir. Yaş küçüklüğü sebebiyle tercümanın reddi talep edildiğinde, bu talebin kabul veya reddine karar vermek istinaf mahkemesinin salahiyetindedir.⁴⁸ Yorgaki'nin, Mehmet Tahir ve Ahmet Talat tarafından neşredilen UMCK şerhinde, tercümanın yirmi yaşında olmasının yeterli olduğu ifade edilmiştir. Bu hatanın sehven yapıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü hem kanun metninde hem de şerhlerde tercümanın, en az yirmi bir yaşında olması gerektiği açıkça ifade

⁴⁰ “Birinin katl ve idamı veyahut esbabı meçhul ve şüpheli olarak vefatı halinde müddei-i umumi bir veyahut iki tabip ve cerrah istishab edecek ve bunlar cenazenin bulunduğu hal ile esbab-ı mevdi hakkında bir takrir yapacaklardır. Madde-i sabika ile işbu maddede beyan olunan ahvalde celp olunacak âdemler takrirlerini bî garazane yapacaklarına ve mütalaalarını vicdan-ı sahih üzerine bildireceklerine dair müddei-i umumi huzurunda tahlîf edeceklerdir.” UMCK md. 41. Düstur, 1. Tertib, C. 4, s. 139.

⁴¹ Yorgaki ve Talat, s. 1165, 1166.

⁴² Ahmed Cemal, s. 1359, 1360.

⁴³ Yorgaki ve Talat, s. 1166; Ahmed Cemal, s. 1360.

⁴⁴ Yorgaki ve Talat, s. 1166; Ahmed Cemal, s. 1361, 1362.

⁴⁵ Yorgaki ve Talat, s. 1167.

⁴⁶ Hüseyin Avni vd., s. 321; Yorgaki. *Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye Kanunu Şerhi*. naşir: Mehmet Tahir ve Ahmet Talat, Matbaa-i Hukukiye, Dersaadet, 1327, s. 306.

⁴⁷ Ahmed Cemal, s. 1357.

⁴⁸ Yorgaki ve Talat, s. 1167.

edilmektedir.⁴⁹ Tercümanlık görevini yerine getirecek kişinin erkek olmasının şart olduğuna dair bir malumat bulunmadığı için kadınların dahi tercümanlık yapabileceği ifade edilmektedir.⁵⁰

Tercüman tayininde şartlara riayetin önemini Yorgaki şu şekilde ifade etmiştir: “*Tayin olunan tercümanlar gerek şahidin ve gerek müttehemin ifâdâtını aynen ne merkezde ise ona göre tercüme etmeleri lazımdır. Mesela müttehemin ifadesinde o cürmün ikrarına dest res olabilmek (ulaşmak) kabil olacağından tercümanın şerait-i intihâbiyesinde (seçim şartları) cüz’i bir zühul (dalgınlıkla unutmak) inde’t-temyiz nakz mucib olur.*”⁵¹ Tercüman tayini o kadar ehemmiyetlidir ki tercüman olarak tayin edilen kişide tercümanın taşıması gereken şartların bulunmamasının ağır sonuçları söz konusudur. Şartlarla ilgili küçük bir hata dahi verilen hükmün bozulmasına sebep olur. Çünkü suçlanan kişinin ifadeleri yanlış aktarıldığında, gerçekleşmemiş bir suçun ikrarı gibi sonucu ağır ceza gerektiren yanlışlıkların vuku bulması mümkündür.

Tercümanın kanunda yer alan şartları taşımadığına ilişkin olarak hem savcı hem de suçlanan kişi itiraz edebilirler. Örneğin, itiraz etme hakkına sahip olanlardan birisi “Tercüman, mahkeme görevlilerindendir” veya “Tercüman, henüz yirmi bir yaşında olmadığından işin ehemmiyetini muhâkeme ve takdir edebilecek olgunlukta değildir” şeklinde itirazda bulunabilir. Mahkeme bu konuda savcı mütalaasını almak ve incelemek zorundadır. Zikredilen bu itirazın geçerli olup olmadığı hususunda öncelikle müzakere yapılması daha sonra ise müzakere sonucunda ulaşılan sonucun ilamda zikredilmesi gerekmektedir. Mahkeme müzakere yapmaz ve itirazı dikkate almazsa ise karar temyiz mahkemesinde bozulur.⁵²

4. Tercümanın Reddi

Tercüman bir nevi, tercüme edilen ifadelere şahitlik ediyor gibidir. Bu sebeple akrabalık, yakın dostluk ve benzeri sebeplerle de tercümanın reddi söz konusu olabilir. Bu tür red sebepleri bulunduğu da savcı veya suçlanan kişi tayin edilen tercümana itiraz edebilirler.⁵³ Tam olarak hangi durumlarda tercümanın reddedilebileceği kanunda açık olarak zikredilmese de Ahmed Cemal, UMCK’nın 273’üncü maddesinde sayılan grubun, tercümanlık yapması yasak olanları da kapsadığını ifade etmiştir.⁵⁴ İlgili madde şu şekilde düzenlenmiştir:

“*Müttehemin ve taaddüdü (birden fazla olmaları) halinde içlerinden birinin, evvela âbâ ve ecdadının, saniyen evlat ve ahfadının, salisen ihvan ve ehavatının ve rabian bu derecelerde bulunan akarib-i sıhriyenin, hamisen talak vukuundan sonra olsa bile zevc ve zevcenin, sadisen kanunen mükafat-ı nakdiyeye nail olan muhbirlerin şehadetleri mesmu değildir. Mamañih zikrolunan eşhasın müddei-i umumi veyahut müddei-i şahsi veyahut müttehem taraflarından istima olunmaları aleyhinde bir gûna itiraz vuku bulmaksızın istima olunmuş olmaları muamelatın mefsuhiyetini istilzam etmez.*”⁵⁵

⁴⁹ Yorgaki, s. 306.

⁵⁰ Ahmed Cemal, s. 1365.

⁵¹ Hüseyin Avni vd., s. 321; Yorgaki, s. 306.

⁵² Hüseyin Avni vd., s. 321, 322.

⁵³ Abdülhak Mithat. *Usûl-i Cezaiye*. İkrâm Matbaası, Dersaadet, 1326, s. 262.

⁵⁴ Ahmed Cemal, s. 1365.

⁵⁵ UMCK, md. 273. Düstur, 1. Tertib, C. 4, s. 180.

5. Özel Durumu Olan Kimselere Tercümanlık

Sağır ve dilsizler için mahkemede re'sen tercüman tayinine ilişkin olarak düzenlenen UMCK 287'inci madde şöyledir:

“Eğer müttehem sağır ve dilsiz olup da yazı yazmak bilmezse reis bununla mübadele-i efkara en ziyade ülfet ve melekesi olan birisini re'sen tercüman tayin edecektir. Sağır ve dilsiz şahitler hakkında dahi bu suret icra kılınır. Madde-i sabıkada intihaba müteallik şerait-i sâire bu hususta dahi cârîdir. Sağır ve dilsiz olan müttehem veya şahit yazı yazmak bildikleri halde sorulacak sualleri zabıt kâtibi bir varakaya tahrir ile kendilerine verecek ve bunlar dahi tahriren cevap ita edeceklerdir. Edilen sualler ve verilen cevaplar zabıt kâtibi tarafından mecliste kıraat edilir.”⁵⁶

Gerek müttehem ve gerek şahitlerin muhâkemedeki ifadeleri konuşmak suretiyle alınır. Ancak dilsiz olurlar ve yazı yazmayı bilirlerse yazı ile kendilerine sorulan sorulara karşı verdikleri cevapları geçerlidir.⁵⁷ Sağır ve dilsiz olan müttehem ve şahit, yazı yazmayı bilirse sorulacak olan sorular zabıt kâtibi tarafından bir kağıda yazılır ve bu kişilere verilir. Müttehem ve şahitler de yazı ile cevaplarını verir. Daha sonra ise zikredilen cevaplar mahkemede açıkça okunur.⁵⁸

Suçlanan veya şahidin muhâkemedeki ifadelerinin yazı ile alınmasına karar verilmesi durumuna ilişkin olarak zeyl yapılan 287'inci madde şu şekilde düzenlenmiştir:

“Cürmün mahiyeti iktizasınca erbab-ı fen ve sanat tarafından icra-yı tetkikat lazım geldik de müddei-i umumi veya müttehem veya müddei-i şahsi taraflarından vaki olacak talep üzerine veyahut doğrudan doğruya mahkemece azadan bir zatın nezareti tahtında icrayı tetkikat ederek ol babda lazım gelen takririni ita' etmek üzere üç zattan mürekkep ehl-i hibre tayin olunacak ve bu ehl-i hibre kable't-tetkikat mütalaaalarını vicdan-ı sahih üzere beyan edeceklerine dair tahlîf edilecek ve bu suretle ifa-yı muamele olunmaz ise hükm-i vaki' keenlemyekün addolunacaktır.”⁵⁹

Sağır ve dilsiz olan müttehem veya şahidin, yazı yazmaya da kudreti olmadığında bu sağır ve dilsiz kişiyi iyi tanıyan, aralarında bağ olan ve onun ifadelerini anlayıp mahkemede güzel bir şekilde ifade etme melekesine sahip olan bir kişi, mahkeme reisi tarafından re'sen tercüman olarak tayin edilir.⁶⁰

286'ıncı maddede yer alan durum yani Osmanlı Türkçesini konuşamama veya anlayamama dolayısıyla tercüman tayini durumunda tercüman olarak tayin edilen kişide aranan nitelikler, 287'inci madde dolayısıyla yani dilsiz ve sağır kişiler için tercüman tayini durumunda da geçerlidir. Ancak bu durumda tercüman olarak tayin edilecek kişinin yirmi bir yaşını doldurmuş olması şart değildir. Yalnızca tahlîf edebilecek bir yaşta bulunması şarttır.⁶¹

Sağır ve dilsiz olduğu zannedilen kişinin doktor muayenesi sonucunda sağır ve dilsiz olmadığı

⁵⁶ Düstur, 1. Tertib, C. 4, s. 182.

⁵⁷ Hüseyin Avni vd., s. 322; Yorgaki, s. 307.

⁵⁸ Ziya. Şerhli Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiyye. Dersaadet, 1300, s. 94; Abdülhak Mithat, s. 262.

⁵⁹ Hüseyin Avni vd., s. 322, 323.

⁶⁰ Ahmed Cemal, s. 1371-1373.

⁶¹ Yorgaki ve Talat, s. 1168, 1169.

ortaya çıkarsa mahkeme, muhâkemenin tercümansız bir şekilde sözlü olarak gerçekleşmesine karar verebilir.⁶² Sağır ve dilsiz olan müttehem veya şahit için tayin edilmesi gereken tercümanın, mahkeme görevlileri veya şahitler arasından tayin edilmesi durumunda yapılan muhâkeme yok hükmünde kabul edilir.⁶³

C. Mecmua-i Mukarrerât-ı Temyiziye Kararlarında Tercüman

Osmanlı Devleti'nde, Nizâmiye mahkemelerinin kararlarını inceleyen üst derece yargı mercii olan Mahkeme-i Temyizin kararları dergilerde yayınlanmıştır. Bu kararlarının yayınlanması 1873'te Ceride-i Mehâkim'in yayınlanması ile başlamıştır. Daha sonra Ceride-i Mehâkim-i Adliye ve Ceride-i Adliye de Mahkeme-i Temyiz kararlarını yayınlamıştır. Bunlardan sonra, yalnızca Mahkeme-i Temyiz kararlarını yayınlaması amacı ile "Mecmua-i Mukarrerât-ı Temyiziye" çıkarılmaya başlanmıştır. Ceza ve hukuk olarak iki kısma ayrılan mecmuanın "Ceza Kısımını" oluşturan ciltlerde, Mahkeme-i Temyiz'in İstida ve Ceza dairelerinin verdiği kararlar bulunmaktadır. Bu dergi R. 1327-1330/M. 1911-1915 olmak üzere yaklaşık dört yıllık bir süreci içerecek şekilde dört cilt halinde yayınlanmıştır. "Ceza Kısımında" toplam 1799 karar bulunmaktadır. Yayınlanma usûlü olarak ilgili kararın başına; kararın sıra numarası, temyizen verilen kararın tarihi ve temyiz incelemesini yapan merci yazılır. Daha sonra hangi hukukî uyuşmazlık nedeniyle temyiz incelemesinin söz konusu olduğu ifade edilir. Ardından temyizen verilen kararın tam metni ilgili olaya uygulanan kanun maddesi ve mahkemenin red veya onama kararı ve bu kararın gerekçesi de eklenerek açıklanır.⁶⁴

2 Nisan 1327 tarihli 65 numaralı temyiz mahkemesi kararına göre, bidayet mahkemesindeki inceleme sonucunda katl fiili dolayısıyla faile kürek cezası verilmiştir. Cünha zanlısı olan Rıza Efendi ise yabancı olması sebebiyle "bilâ keşif defnetmek fiilinden" mesuliyetinin bulunmadığına karar verilmiştir. Verilen karar daha sonra temyiz edilmiştir. Temyiz kararında: Mahkeme esnasında Rıza Efendi'nin Türkçe bilmediğinin açık olduğu, her ne kadar kendisine tercüman tayin edilse de isticvap dilekçesinden anlaşıldığı üzere, isticvap sırasında zanlı hakkında önemli olan hakların muhafaza edilmesi gerekli iken yani bu sırada da tercüman bulundurulması şartken, bu kanuni zorunluluğa riayet olunmadığı ifade edilmiştir.⁶⁵

11 Mayıs 1327 tarihli 135 numaralı temyiz mahkemesi kararına göre, katl fiili dolayısıyla

⁶² Yorgaki ve Talat, s. 1169.

⁶³ Yorgaki ve Talat, s. 1169, 1170; Ahmed Cemal, s. 1368-1370.

⁶⁴ Demirtaş, Rıdvan Abdurrahman. "İhtiyacât-ı Hâzıraya Muvafık ve Kaide-i Terakki ve Tekamüle Mutabık Bir Temyiz Kararları Dergisi Çıkarmak: Mecmua-i Mukarrerât-ı Temyiziye". *Adalet Dergisi*, S. 71, 2023, s. 451-472.

⁶⁵ "Hükm-i cinâyi hakkında tetkikât-ı temyiziye icra olunduk da her ne kadar tebliğnamede ilâmın tasdiki talep olunur ise de müttehem-i merkumun Türkçe bilmediği esna-yı muhâkemede zâhir olmasına mebni kendisine tercüman tayin edilmiş ise de isticvap varakasından nümâyân olduğu üzere hîn-i isticvabda muhâfazası müttehem için mühim olan hukukun temini zımnında kendisine tercüman tayini vâcib iken bu vecibe-i kânûniyeye riâyet olunmamış ve hukuk-ı umumiyeye şuhûdundan maktulün hemşiresi Rafia` katlin tarladan üç hatve kadar uzak kaynakda müttehem Osman tarafından ikâ olunduğunu ve katli Osman'ın ikâ ettiğini zevcesi Havvâ'nın dahi gördüğünü şehâdetinde beyan etmiş iken bu cihetlerini ve hususen mezbûre Havvâ'nın gördüğünü kimden işittiği merkumdan sorulmamış ve netice-i muhâkemede son söz mütteheme ait iken bu nokta-i mühimmeye riâyet olunduğu muhâkemât zabıtnamesiyle ilâmda gösterilmemiş ve âhval-i mezkûre nakzı hükmü müstelzim bulunmuş olmakla Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye Kanunu'nun üç yüz on dördüncü maddesine tefvikan hükm-i mezkûrun nakzıyla âhkâm-ı kânûniye dairesinde ifâ-yı muamele olmak üzere evrâkının mahaline iadesine iki nisan bin üç yüz yirmi yedi tarihinde karar verildi." *Mecmua-i Mukarrerât-ı Temyiziye: Ceza Kısım 1327*. Selanik Matbaası, İstanbul, 1330, Numara: 65 s. 5, 6. Kanunda yer alan yaş sınırına ittiba edilmemesi sebebiyle hükmün nakzına ilişkin karar için bkz. *Mecmua-i Mukarrerât-ı Temyiziye: Ceza Kısım 1327*. Numara: 111, s. 202-204.

yargılanan ve mahkûmiyet cezası verilen kişiler, mezkûr hükmün kanuna aykırı olarak verildiği ve bu sebeple de bozulması gerektiği talebiyle temyize başvurmuşlardır. İbrahim, Şaban ve Halil isimli faillere Türkçe bilmedikleri için tercüman tayin edilmiştir. Yakup Efendi isimindeki tercüman, mezkûr mahkemenin görevlilerinden olduğu dolayısıyla tahlif ettirilmeden tercümanlık vazifesini yerine getirmiştir. Ancak tercümanın, görevli olsa dahi tahlif ettirilmesi hususunda UMCK'nın 286'ncı maddesinde açık hüküm bulunduğundan dolayı kanuna aykırı muhâkeme yapıldığı anlaşılmıştır. İlgili kanuna göre tahlif ettirilmeden tercümanlık görevinin ifa edilmesi sonucunda verilen hüküm "keenlemyekün" yani yok hükmündedir.⁶⁶

28 Haziran 1327 tarihli 224 numaralı temyiz mahkemesi kararında, şahidin şahide tercümanlık yaptığı ve bu hususun kanuna aykırı olduğu gerekçesiyle hükmün bozulması gerektiği talebi yer almaktadır. Temyiz kararında: Mezkûr olayda şahitlik yapan dilsiz bir kişiye diğer şahidin tercümanlık yaptığı ifade edilmiştir. UMCK'nın 287. ve bu maddede yapılan atıfla 286'ncı maddesi gereğince sanık ve savcı razı olsa dahi mahkeme görevlileri veya diğer şahitlerin aynı davada tercümanlık yapamayacakları, yapmaları halinde ise ilgili kararın yok hükmünde olacağı belirtilmiştir. Mezkûr davada da dilsiz olan şahide diğer bir şahit tercümanlık yapmıştır. Sanık veya savcı itirazına tabi olmaksızın, verilen hüküm geçersizdir. Bu sebeple mahkeme tarafından verilen karar UMCK 314'üncü madde⁶⁷ gereğince bozulmuştur.⁶⁸

23 Teşrin-i evvel 1327 tarihli 344 numaralı temyiz mahkemesi kararında, davacı, davalı ve şahide ortak olarak bir tercümanın tayin edilmesinin kanuna açık bir aykırılık taşımadığı ifade

⁶⁶ "Sâlifü'z-zikr tebliğnâmede dahi merkumdan İbrahim ve Şaban ve Halil'e tayin olunan lisan-ı tercümanın muvazzaf ve muhlif bulunduğu beyanıyla tahlifinin icra kılınmamış olması muğayir-i kanun olduğu gibi merkûmından Halil ve Şaban ve Kaplan Seyyidi'nin mahkemeye tahakkuk eden fiil ve hareketleri mukabilen bi't-tehevür katl kasdıyla teşhir-i silah derecesinde telakki ve takdir edilmiş olması itibariyle â'zâm-ı cürüm olan katl ve cerh ve darb fillerinde esbab-ı muazzerat olan mukabelenin cerâim-i mezkûreye nisbetle ehaff ve eşgar olan teşhir-i silah maddesinde sebep-i muazzerat teşkil edeceğinin... Müttehemlerden İbrahim ve Şaban ve Halil'in Türkçe bilmedikleri cihetle kendilerine lisan-ı tercüman tayin olunan Yakup Efendi'nin muvazzaf ve muhlif bulunduğu beyanıyla tahlifinin icra kılınmadığı anlaşılmış ve halbuki muttehem ve şahidler yek diğerinin veyahut bunlardan birisi sâirlerinin söylediği lisan ile tekellüm edemediği halde tayin olunacak tercümanın tahlifi ve aksi halde cereyân eden muâmelâtın keenlemyekün addi Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye Kanunu'nun iki yüz seksen altıncı maddesi ahkâmından olmasına ve şu halde mahkeme-i mahalliye'nin zehâbı vecihle tercüman-ı mûmâ mumâ ileyhin muvazzaf ve muhlif bulunması itibariyle tercüman tayin edildiği husûsatta tekrar tahlifinden ferâgat olunması sarâhat-i kânûniyeye muhalif bulunmasına binâen tebliğnâmede bu kısma taalluk-ı itiraz vârid olmakla beraber..." Mecmua-i Mukarrerât-ı Temyiziye: Ceza Kısım 1327, Numara: 135, s. 250-252.

⁶⁷ "Müttehem aleyhinde hükmolunup da gerek heyet-i ithamiye kararında ve gerek mahkeme-i cinayet huzurunda icra kılınmış olan tahkikat ve Muhâkemâtta veyahut hüküm ilamında adem-i icrası işbu kanunname hükmünce mefsuhiyeti müstelzim olan muamelatın birinde veya birkaçında hilaf-ı kanun hüküm ve zühul vukuu ilamın mefsuhiyetini müstelzim olacağı gibi mefsuhiyeti icap eden sebep-i evvelin vukuu tarihinden sonra cereyan eylemiş olan muamelatın dahi mefsuhiyetini mucip olur. Mahkemenin adem-i salahiyeti nakz-ı hükmü istilzam edeceği gibi müttehem'in veyahut müddei-i umuminin kendilerine kanunen verilmiş olan bir hak ve salahiyeti istimal için vaki olan metâlibinden (talepler) biri veyahut birkaçı üzerine zuhulen veyahut reddet beyan-ı rey olunmasından dolayı dahi muamele-i matlubenin adem-i icrası mucib-i nakz olduğuna dair kanunen sarahat olmasa bile nakzı müstelzimidir." UMCK, md. 314. Düstur, 1. Tertib, C. 4, s. 188, 189.

⁶⁸ "Kâffe-i evrâk-ı dâvâ ba'de'l-mütâlâa hükmi cinâiden dolayı tetkikât-ı temyiziye icra olunduk da sâlifü'z-zikr tebliğnâmede dahi beyan edildiği vecihle şahidlerden dilsiz Yanko'ya diğer şahid Bekçibaşı Konstantin'in tercüman tayin edilmiş olması Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye Kanunu'nun iki yüz seksen yedinci maddesinin mâtûfu'n-aleyhi olan iki yüz seksen altıncı maddesi hükmüne muğayir ve nakz-ı mucib ahvalden bulunmuş olduğundan kanun-ı mezkûrun üç yüz on dördüncü maddesine tevfikan hükmi cinâîyi mezkûrun sebep-i mebsuddan dolayı nakzına ve ahkâm-ı kanuniye dairesinde ifâ-yı muamele olunmak üzere evrâkın mahalline iadesine yirmi sekiz haziran bin üç yüz yirmi yedi tarihinde müttefikan karar verildi." Mecmua-i Mukarrerât-ı Temyiziye: Ceza Kısım 1327. Numara: 224, s. 426, 427.

edilmiştir. Temyiz mahkemesi, tercümanlığı; “Bir lisanı, lisan-ı âhara tahvil etmek” olarak tanımlamıştır. İlgili davada davacı, davalı ve şahide tek bir tercüman tayin edilmiştir. Bu ve diğer farklı sebeplerle, verilen hükmün kanuna aykırı olduğu gerekçesiyle hükmün bozulması talep edilmiştir. Mahkeme, ilgili kanun maddesinde aynı tercümanın davacı, davalı ve şahit için tercümanlık görevinde bulunmasının yasak olduğuna veya taraflar için ayrı ayrı tercüman tayin edilmesi gerektiğine dair açık bir hükmün bulunmadığına, bu sebeple de tek bir tercümanın önce bir tarafa sonra diğer tarafa tercümanlık yapmasının mümkün olduğuna karar vermiştir. Aynı tercümanın birden fazla kişi ve tarafa tercümanlık faaliyeti yapması kanuna aykırılık taşımadığı için hükmü bozma sebebi olarak kabul edilmemiştir.⁶⁹

27 Şubat 1327 tarihli 477 numaralı temyiz mahkemesi kararında, bir davada vekil-i müdafii yani davalı vekilinin aynı davada tercümanlık yapmasının kanuna aykırı olduğu zikredilmiştir. İlgili temyiz kararında birden fazla hususta kanuna aykırılık söz konusu olmuştur. Bunlardan bir tanesi de davalı vekilinin tercümanlık yapmasıdır. İlgili kanuna aykırılıklar dolayısıyla UMCK 314’üncü madde gereği daha önce verilen hüküm bozulmuştur.⁷⁰

2 Mayıs 1328 tarihli 118 numaralı temyiz mahkemesi kararına göre bidayet mahkemesindeki inceleme sonucunda katl fiili dolayısıyla faile kürek cezası verilmiştir. Verilen kürek cezasına itiraz edilmiş ve ilgili dava temyiz mahkemesine gönderilmiştir. Söz konusu davada itiraz, birden fazla meseleye dayanmaktadır. Bu meselelerden bir tanesi de tercüman tayininde yaş sınırına uyulmamasıdır. İlgili itirazda; Seyfettin isimli failin Türkçe konuşamadığı için kendisine tercüman tayin edildiği ifade edilmiştir. Tercüman olarak tayin olunan Ali Necati Efendi’nin 20 yaşında olduğu zabıtnâme ve ilamda yer almıştır. UMCK’nın 26’ıncı maddesinde tercüman olarak tayin edilen kişinin en az yirmi bir yaşında olması gerektiği, bu şarta riayet edilmemesi durumunda ise verilen kararın yok hükmünde olacağı zikredilmektedir. Söz konusu davada görev alan tercümanın yaşı, UMCK’nın 286’ıncı maddesine aykırı olduğundan söz konusu kararın yok hükmünde kabul edilmesi ve hükmün bozulması talep edilmiştir. Diğer sebeplerle beraber tercümanın yaş sınırı hususundaki

⁶⁹ “Mahkumiyetlerine dair mukaddemâ verilen ilâm inde’t-temyiz müttehem ve müddei-i şahsa ve şahidlere yalnız bir tercüman tayin olunduğundan... âhiren icra kılınan mahkemeleri neticesinde tercümandan maksat; bir lisanı lisan-ı âhara tahvil etmekten ibaret olup nazar-ı kanunda aranacak cihet ise şu sıfatla tayin olunan kimsenin ehliyet-i kanuniyeye haiz ve muhlif bulunması olduğu ve esasen Usûl-i Muhâkemenin iki yüz seksen altıncı maddesinde ayrı ayrı tercüman tayin kılınacağına dair bir sarahat dahi bulunmadığı cihetle... müttehem ve şahidlere kanunen ayrı ayrı tercüman tayini hakkında sarahat olmadığı ve tayin kılınan tercümanın muhlif bulunduğu cihetle birinci sebab-i nakzın gayr-ı vârid olduğu beyanıyla... tevdiye olunan heyet-i Umumiyece bi’t-tetkik kısmen ısrara muhteva bulunduğu ve esas maddeye gelince ilâma nazaran gerek müttehemlere ve gerek müddei-i şahs ile şahidlere doğru tercümanlık etmek üzere mahkeme mübaşiri elli yaşında Mustafa Ağa’nın ba’de’t-tahlif tercüman tayin kılındığı müsteban olmasına ve bunlara başka başka tercüman tayin edileceğine dair sarahat-i kanuniye olmamasına ve tercüman-ı merkumun usûl dairesinde tahlifi icra edilerek maksad-ı kanunun hasıl olduğu anlaşılmasına binaen bu cihetle sebab-i nakz gayr-ı vârid olduğu gibi...” Mecmua-i Mukarrerât-ı Temyiziye: Ceza Kısmı 1327, Numara: 344, s. 649-652.

⁷⁰ “İkinci celsede vekil sabık Dikra Efendi’nin lisan-ı tercümanı olduğu gösterilmesine müttehemlerden birine ayrıca bir vekil tayin edilmemesine ve bir zâtın hem vekil hem tercüman olamayacağı derkar bulunmasına göre kısm-ı mezkûra ait muhâkemenin kanun dâiresinde cereyân etmediği nûmayân olduğu gibi... Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye Kanunu’nun üç yüz on dördüncü maddesi hükmüne tevfiқан nakza ve ahkâm-ı kanuniye dairesinde ifâ-yı muamele olunmak üzere evrâkın mahalline iadesine yirmi yedi şubat bin üç yüz yirmi yedi tarihinde müttefikân karar verildi.” Mecmua-i Mukarrerât-ı Temyiziye: Ceza Kısmı 1327, Numara: 477, s. 913, 914.

kanuna aykırılık dolayısıyla hükmün bozulmasına karar verilmiştir.⁷¹

SONUÇ

Mahkemelerde tarafların birbirini ve kadı başta olmak üzere mahkeme görevlilerini anlamaları, adaletin temini bakımından büyük önem arz etmektedir. İslam hukukunda tercümandan birçok alanda istifade edilmiştir. Bu alanların başında da yargılama gelmektedir. Rasulullah (sav) döneminden itibaren İslam devletlerinde mahkemelerde tercümandan faydalandığı bilinmektedir. Bu sebeple; mahkemede kaç tane tercüman bulundurulması gerektiği, bu tercümanların taşımaları gereken niteliklerin neler olduğu gibi konular fıkıh kitaplarında yer almaktadır. Klasik dönem Osmanlı hukukunda da mahkemelerde tercümandan yararlanılmıştır. Özellikle taraflardan birinin veya ikisinin de zimmi olduğu davalarda veya müste'menler ile Osmanlı vatandaşları arasında cereyan eden davalarda tercüman kullanılmıştır.

Tanzimat döneminde Nizamiye mahkemelerinin kurulması ile beraber tercümanın etkinliği daha da artmıştır. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'de tercüman ile alakalı doğrudan iki maddeye yer verilmesi mahkemelerde tercümanın önemini göstermektedir. 1879 Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye Kanunu'nda tercümana ilişkin iki madde yer almaktadır. Bu maddelerde mahkemede tercüman bulundurulması, hangi durumlarda tercüman tayininin zorunlu olduğu, tayin edilecek olan tercümanın hangi yaşta olması gerektiği, tercümanın doğru söylediğine dair tahlifi, dilsiz ve sağır olan davacı ve şahit için de tercüman tayini gerektiği, tüm bu hususlarda kanuna uyulmaması halinde verilen hükmün bozulacağı ifade edilmiştir.

Her ne kadar söz konusu ceza usûl kanunu Fransa'dan alınsa da tercüman ile ilgili olan iki maddenin İslam hukuku kurallarına aykırılık teşkil etmediği ve İslam hukukunda tercümana ilişkin olan kuralların belirli hususlarda sınırlandırıldığı (yirmi bir yaşından küçük olanların tercümanlık yapamaması gibi) çıkarımında bulunulabilir. Bu sebeple mahkemede tercüman bulundurma usûlü, sonradan ihdas edilmiş değildir. 1327-1330 yılları arası incelenen temyiz mahkemesi kararlarından on tanesinde, uyuşmazlığın tercüman nedeniyle temyize götürüldüğü ve bunlardan sekiz tanesinin doğrudan 1879 UMCK'da yer alan maddelere aykırılık nedeniyle olduğu anlaşılmıştır. İlgili kararlar incelendiğinde genellikle kanun hükmüne aykırı gerçekleştirilen tercüman tayinleri nedeniyle kararın bozulduğu görülmüştür.

⁷¹ “Evrâk-ı dâvâ ba`de'l-mütalaa hükm-i cinâiden dolayı tetkikât-ı temyiziye icra olunduk da salifü'z-zikr tebliğnamade dahi beyan olunduğu veçhile lâyhada dermeyan olunan itirâzat gayr-ı vârid olup ancak müttehem-i merkum Seyfeddin Türkçe tekellüme muktedir olmamasından nâsi kendisine tercüman tayin kılınan Ali Necati Efendi'nin yirmi yaşında olduğu zabıtnâme ve ilâm-ı mündericâtından anlaşılmış ve bu ise Usûl-ı Muhâkemât-ı Cezaiye Kanunu'nun iki yüz seksen altıncı maddesine muğayir bulunmuş olduğu gibi...merkum Seyfeddin'in kâtil ve dârib olmak üzere tecrim ve tayin-i cezasından isabet-i kanuniye görülemeyişinden Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye Kanunu'nun üç yüz on dördüncü maddesine tevfikan hükmü mezkûrun nakzına ve ahkâm-ı kanuniye dairesinde ifâ-yı muamele olunmak üzere evrâkın mahalline iadesine iki mayıs bin üç yüz yirmi sekiz tarihinde müttefikan karar verildi.” Mecmua-i Mukarrerât-ı Temyiziye: Ceza Kısım 1328, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1331, Numara: 118, s. 209, 210.

KAYNAKLAR

- Abdülhak Mithat. *Usûl-i Cezaiye*. İkrâm Matbaası, Dersaadet, 1326.
- Ali Haydar, Hocaeminefendizade. *Dürrü'l Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. haz. Raşit Gündoğdu-Osman Erdem, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017.
- Atar, Fahreddin. *İslam Adliye Teşkilatı (Ortaya Çıkışı ve İşleyişi)*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- Atar, Fahreddin. *İslam Yargılama Hukukunun Esasları*. İFAV, İstanbul, 2019.
- Avcı, Mustafa. *Türk Hukuk Tarihi*. Adalet Yayınevi, Ankara, 2023.
- Aydın, Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. Beta, İstanbul, 2019.
- Balcı, Sezai. *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Bilgin, Aydın. "Divan-ı Hümayun Tercümanları ve Osmanlı Kültür ve Diplomasisindeki Yerleri." *Osmanlı Araştırmaları*, C. 29, S. 29, 2007, s. 41-86.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*. Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1991.
- Boynukalın, Ertuğrul. "Yemin", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 43, İstanbul, 2013, s. 417-420.
- Bozkurt, Nebi. "Tercüman", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 40, İstanbul, 2011, s. 489-490.
- Cin, Halil – Akyılmaz, Gül. *Türk Hukuk Tarihi*. Sayram, Konya, 2013.
- Çiçek, Kemal. "Osmanlı Adliye Teşkilatında Mahkeme Tercümanları." *Tarih ve Toplum*, C. 5, S. 30, 1996, s. 47-58.
- Çiçek, Kemal. "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Konsolosluk Tercümanları." *Tarih ve Toplum*, C. 25, S. 146, 1996, s. 17-23.
- Damad, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Şeyhizade (Damad). *Mecmau'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-Ebhur*. Darul İhyaüt Teraşil Arabi, tarih yok.
- Demirtaş, Rıdvan Abdurrahman. "İhtiyacât-ı Hâzıraya Muvafık ve Kaide-i Terakki ve Tekamüle Mutabık Bir Temyiz Kararları Dergisi Çıkarmak: Mecmua-i Mukarrerât-ı Temyiziye" *Adalet Dergisi*, S. 71, 2023, s. 451-472.
- Düstur, 1. Tertib, C. 4.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı Mahkemeleri*. Arı Sanat, İstanbul, 2004.
- Gökçen, Ahmet. "1296 (1879) Tarihli Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı." *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1-2, 1994, s. 203-288.

- Güçlü, Yaşar. *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*. Seçkin Yayınevi, Ankara, 2019.
- Hacı Reşid Paşa. *Ruhu'l-Mecelle (Kitabu'l-Buyu'un Şerhi)*. Daru'l-Hilafeti'l-Aliyye, 1326.
- Hafız Mehmed Ziyaeddin (Kale-i Sultaniyeli Türközâde). *Mecelle-i Ahkam-ı Adliye Şerhi*. Kasbar Matbaası, Dersaadet, 1312.
- Halebi, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Halebi el-Hanefî. *Mülteka'l-Ebhur (Mecmau'l-Enhur Şerhiyle)*. Tahkik: Halil İmran Mansur, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1998.
- Halil Cemaleddin ve Hırand Asador. *Ecanibin Memâlik-i Osmaniye'de Haiz Oldukları İmtiyâzât-ı Adliye*. Hukuk Matbaası, Dersaadet, 1331.
- Hüseyin Avni – Abdullah Faik – Ahmet Mithat – Ahmet Necati. *Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye Kanunu Şerhi (Yorgaki Efendi'nin 1326-1327 Senelerinde İkinci Sınıfta Zabt Olunan Takrir-i Âlileridir)*. Hürriyet Matbaası, Dersaadet, 1326.
- İbn Ferhun, Burhaneddin. *Tebşirâtü'l-Hükkâm*. Mektebetü'l-Külliyâtü'l-Ezheriyye, 1406/1986.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. Dâru Sâdır, Beyrut, 1414.
- İbnu'l-Hikmet Ahmed Cemal. *Yeni Nazariyat-ı Kanun-ı Ceza*. Matbaa-i Hayriye, İstanbul, 1327-1329.
- İnan, Kenan. “Osmanlı Döneminde Yabancı Elçilik ve Konsolosluklarda Görevli Tercümanların Statüleri.” *Tarih ve Toplum*, C. 26, S. 154, 1996, s. 4-10.
- Kırımlı Abdussettar Efendi. *Teşrihü'l-Kavaidi'l-Külliyeh*. Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet, 1297.
- Konan, Belkıs. *Osmanlı Devleti'nde Yabancıların Kapitülasyonlar Kapsamında Hukukî Durumu*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Köse, Üzeyir. “Tercümanlık ve İslam Muhâkeme Hukukundaki Rolü.” *Rize İlahiyat Dergisi*, S. 25, 2023, s. 45-59.
- Mecmua-i Mukarrerât-ı Temyiziye: Ceza Kısmı 1327*. Selanik Matbaası, İstanbul, 1330.
- Mecmua-i Mukarrerât-ı Temyiziye: Ceza Kısmı 1328*. Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1331.
- Orhonlu, Cengiz. “Tercüman”, *Milli Eğitim Bakanlığı*. C. 1, S. 12, 1993, s. 175-181.
- Polatçı, Türkan. *Osmanlı Devleti'nde Sefaret Tercümanları*. Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Serahsî, Ebu Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Daru'l-Maruf, Beyrut, 1414/1993.
- Şakiroğlu, Mahmut H. “Tercüman”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 40, İstanbul, 2011, s. 490-492.

- Tezcan, Esmâ Sena. *Türk Ceza Yargılama Usûlünde İlk Kanun: 1879 Tarihli Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatî ve Mahkemelerin Görev ve Yetkisi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Turinay, Faruk Yasin. “1879 Tarihli Ceza Muhâkemesi Kanunu (Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye Kanun-u Muvakkatî) Üzerine Bir İnceleme”. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 1, 2021, s. 169-228
- Ünal Özkorkut, Nevin. “Kapitülasyonların Osmanlı Devleti’nin Yargı Yetkisine Getirdiği Kısıtlamalar”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 53, S. 2, 2004, s. 83-94.
- Vizâretü’l-Evkâf ve’s-Şuûni’l-İslâmiyye, el-Mevsûatü’l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye*. Kuveyt, 1404-1427.
- Yorgaki ve Talat. *Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye Kanunu Şerhi*. İstanbul, 1301-1302.
- Yorgaki. *Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiye Kanunu Şerhi*. naşir: Mehmet Tahir ve Ahmet Talat, Matbaa-i Hukukiye, Dersaadet, 1327.
- Ziya. *Şerhli Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiyye*. Dersaadet, 1300.